28. huhtikuuta 2022
Kirjallinen asiantuntijalausunto
Emma Hakala, Ulkopoliittinen instituutti
Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta
Asia: VNS 1/2022 vp Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta
https://www.eduskunta.fi/pdf/VNS+1/2022

Lausunnon päähuomiot:

- Venäjän hyökkäyksen myötä heikentynyt kansainvälinen turvallisuustilanne voimistaa ympäristöön ja ilmastoon liittyviä riskejä, kuten ruokaturvan heikkenemistä ja toimitusketjujen häiriöitä.
- Sotilaallinen kriisi voi myös vaikeuttaa työtä ympäristö- ja ilmastokriisin hillitsemiseksi, mikä pitkällä aikavälillä syventää myös Suomeen kohdistuvia turvallisuusriskejä.
- Toisaalta pyrkimykset päästä eroon sodan myötä näkyväksi tulleesta riippuvuudesta Venäjän fossiilisesta energiasta voivat kansallisen turvallisuuden parantamisen lisäksi vauhdittaa energiasiirtymää ja ilmastonmuutoksen hillintää.
- Kansallisessa päätöksenteossa on pystyttävä paremmin varautumaan lukuisiin yhtäaikaisiin mutta luonteeltaan erilaisiin turvallisuusuhkiin ja kriiseihin.
- Monet toimista Ukrainan sodasta seuranneeseen turvallisuusympäristön muutokseen vastaamiseksi voivat edistää myös ympäristö- ja ilmastokriiseihin varautumista, mikäli ympäristön ja muun kestävyyden turvaamista tietoisesti huomioidaan. Tällöin voidaan saavuttaa kokonaisturvallisuuden kannalta mahdollisimman kestäviä ratkaisuja.

Muuttunut turvallisuustilanne nivoutuu myös ilmasto- ja ympäristökriisiin

Kuten selonteossa todetaan, Venäjän hyökkäys Ukrainaan vaikuttaa Suomen turvallisuustilanteeseen merkittävästi ja kauaskantoisesti. Toisaalta ennalta olemassa olleet globaalit turvallisuusuhkat, kuten ilmastonmuutos ja ympäristökriisi, eivät ole kadonneet taka-alalle vaan edellyttävät yhä hillintää ja varautumista. On todennäköistä, että jatkossa sotilaalliset, geopoliittiset ja ympäristöuhat limittyvät, ketjuuntuvat ja vahvistavat toisiaan. Siksi on tärkeää, että ne toimet, joilla nyt pyritään vastaamaan akuuttiin turvallisuusympäristön muutokseen, tukevat myös pitkän aikavälin kriiseihin vastaamista.

Ukrainaan kohdistunut hyökkäys korostaa sotilaallisen puolustuskyvyn ylläpidon merkitystä. Kiristyneessä turvallisuustilanteessa se tarkoittaa myös muun muassa asevarusteluun panostamista ja kansainvälisten liittolaisuuksien tiivistämistä. Varsinkaan pidemmällä aikavälillä tämä ei kuitenkaan korvaa laajempiin, ei-sotilaallisiin turvallisuusuhkiin varautumista, josta tinkiminen merkittävissä määrin olisi myös lyhytnäköistä. Etuna kuitenkin on, että ympäristö- ja kestävyyskriiseihin varautuminen edistää myös sotilaallista kriisinkestävyyttä.

Hallitustenvälisen ilmastopaneeli IPCC:n raportteihin kootun viimeisimmän tieteellisen tiedon mukaan on entistä selvempää, että ilmastonmuutoksen myötä voimistuvat sääilmiöt, kuten myrskyt ja tulvat, sekä merenpinnan nousun kaltaiset pysyvät muutokset tulevat heikentämään ihmisten hyvinvointia ja yhteiskuntien vakautta. Samaan aikaan luontokato heikentää elinolosuhteiden perustaa ja muun muassa lisää koronapandemian kaltaisten terveyskriisien mahdollisuutta.

Ympäristönmuutoksen vaikutuksia ei myöskään voi erottaa sotilaallisista ja geopoliittisista kehityskuluista. Niin sanottuja ketjuuntuvia vaikutuksia syntyy, kun ympäristösyyt yhdistyvät taloudellisiin, poliittisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Vaikka ilmastonmuutos itsessään ei esimerkiksi aiheuta konflikteja, sen seuraukset voivat yhdessä köyhyyden, huonon hallinnon ja muiden altistavien tekijöiden kanssa lisätä niiden mahdollisuutta. Konfliktit tai toisaalta luonnonkatastrofit voivat puolestaan lisätä pakolaisuutta ja pakotettua muuttoliikettä. Myös näennäisesti irralliset ilmiöt, kuten sotilaallinen hyökkäys ja poikkeuksellisen paha tulvatilanne, voiva yhtä aikaa tapahtuessaan voimistaa toistensa vaikutuksia esimerkiksi terveyteen ja ruokaturvaan.

Myös ilmastonmuutoksen hillinnästä muodostuu uudenlaisia turvallisuuskysymyksiä, sillä leikkaukset kasvihuonekaasupäästöihin on toteutettava nopeasti ja ne vaativat rakenteellisia järjestelmätason muutoksia. Esimerkiksi vähäpäästöisten teknologioiden vaatimien materiaalien huoltovarmuus on pystyttävä turvaamaan. Toisaalta energiasiirtymä muuttaa valtioiden välisiä valtasuhteita, mikä voi lisätä geopoliittista vastakkainasettelua. Viitteitä tästä voi nähdä myös Ukrainan sodan taustalla, vaikka Venäjän pääasialliset syyt hyökkäykseen ovatkin muualla. Euroopan fossiiliriippuvuus on osaltaan kerryttänyt Venäjän sotakassaa ja siten ollut mahdollistamassa hyökkäyksen, mutta jatkossa EU:n pyrkimykset irtautua fossiilisista energialähteistä heikentävä Venäjän asemaa.

Monet ympäristökriisin laajemmista vaikutuksista voivat potentiaalisesti osua Suomessa niihin yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin, joihin kohdistuu nyt seurauksia Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaan. Esimerkiksi kansainvälisten toimitusketjujen häiriintyminen entisestään ilmastonmuutoksen vaikutusten myötä haittaisi huoltovarmuutta. Vaikka Suomen ruokaturva ei ole uhattuna, voi kansainvälisen ruokajärjestelmän vaarantuminen entisestään esimerkiksi äärisääilmiöiden seurauksena näkyä myös täällä hintojen nousuna ja eriarvoisuuden kasvuna.

On myös mahdollista, että hybridi- tai informaatiovaikuttamisessa pyritään hyödyntämään ilmastopolitiikkaan liittyviä vastakkainasetteluja. Samoin jo koronapandemian myötä koetuksella ollut henkinen kriisinkestävyys voi puolestaan entisestään kuormittua, mikäli Suomessa sattuisi metsäpalojen tai tulvien kaltainen paikallinen kriisi, minkä todennäköisyys ilmastonmuutoksen myötä kasvaa.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan vaikuttaa myös ilmastonmuutoksen hillintään. Toistaiseksi ainakin Euroopassa se on pääosin tehostanut vihreää siirtymää, kun venäläisestä fossiilienergiasta on pyritty pääsemään eroon. On kuitenkin mahdollista, että tilanteen pitkittyessä EU:n rivit alkavat rakoilla, tai venäläistä energiaa aletaan myös pitkällä tähtäimellä korvata muualta tulevilla fossilisilla lähteillä, mikä ei ole ilmaston kannalta kestävä ratkaisu. Myös Venäjän pyrkimykset viedä fossiilienergiaa enenevässä määrin muille markkinoille, kuten Kiinaan tai Intiaan, voi horjuttaa globaalien päästövähennystavoitteiden saavuttamista. Venäjän kanssa tehty ympäristön- että ilmastonsuojeluun tähtäävä yhteistyö on

lisäksi katkennut, mikä voi myös tilanteen pitkittyessä heikentää ekologista kestävyyttä lähialueilla.

Keinoja vahvistaa Suomen varautumista pitkäaikaisiin ja ketjuuntuviin kriiseihin

Monet selonteossa esitetyistä toimista Ukrainan sodasta seuranneeseen turvallisuusympäristön muutokseen vastaamiseksi voivat edistää myös ympäristö- ja ilmastokriiseihin varautumista. Tämä ei tapahdu täysin itsestään, vaan ympäristön ja muun kestävyyden turvaamista on pyrittävä tietoisesti huomioimaan. Parhaimmillaan tällöin kuitenkin päästään kokonaisturvallisuuden kannalta entistä kestävämpiin ratkaisuihin.

Suomella on hyvät lähtökohdat kokonaisvaltaisempaan, ketjuuntuvia kriisejä huomioivaan varautumiseen. Meillä kansallista varautumista ohjaava kokonaisturvallisuuden malli perustuu ennen kaikkea sektorienväliseen yhteistyöhön ja yhteiskunnan eri toimijoiden osallistamiseen. Perinteistä turvallisuussektoria avoimempi malli mahdollistaa varautumisen myös sotilaallisia uhkia moniulotteisempiin kriiseihin.

Kuten selonteossa todetaan, kokonaisturvallisuuden malli edistää tehokasta varautumista esimerkiksi hybridiuhkiin. Ympäristömuutos ei kuitenkaan toistaiseksi näy kovin syvällisesti kokonaisturvallisuuden suunnittelussa tai toteutuksessa. Pitkän tähtäimen kriisinkestävyyden kannalta kokonaisturvallisuuden osa-alueita on siten syytä yhä kehittää ja toimiviksi havaittuja käytäntöjä hyödyntää laajemmin.

Esimerkiksi huoltovarmuutta tulisi tarkastella entistä enemmän pitkäkestoisten ja ketjuuntuvien kriisien näkökulmasta. Suomen huoltovarmuusjärjestelmä on toimiva, mutta kuten selonteossakin todetaan, sen toimintaympäristö on muuttunut jo Covid-19 -pandemian myötä. Ilmastonmuutos ja sen pyrkimykset sen hillitsemiseksi tulevat muuttamaan tilannetta vielä lisää. Olosuhteiden muuttuminen vaikuttaa myös huoltovarmuuden toimintaedellytyksiin. Siksi huoltovarmuuden suunnittelussa tulisi jo ennakoiden ottaa huomioon ilmastonmuutoksen vaikutuksia.

Kuten selonteossa todetaan, Venäjä-riippuvuudesta fossiilisissa polttoaineissa ja raaka-aineissa pyritään Ukrainan sodan seurauksena eroon nopeutetussa aikataulussa. Tavoitteiden sanotaan parantavan omavaraisuutta ja huoltovarmuutta. Lyhyellä aikavälillä venäläistä energiantuontia voi olla perusteltua korvata lisäämällä kotimaisen fossiilisen energian, kuten turpeen tuotantoa. Pitkän aikavälin kestävyyttä ajatellen on kuitenkin tärkeää, ettei siirtymäkaudella synnytetä polkuriippuvuuksia, jotka ohjaisivat fossiilisten polttoaineiden käyttöön jatkossa. Kokonaiskuvassa päästövähennystavoitteista on pidettävä kiinni, jotta ei lisätä ympäristöön liittyvien kriisien todennäköisyyttä tulevaisuudessa

Selonteossa käsitellään laajasti hybridivaikuttamiseen varautumista. Monet esitetyistä toimista hybridivaikuttamisen ehkäisemiseksi parantavat myös edellytyksiä vastata ympäristö- ja ilmastovaikutuksiin. Erityisesti systemaattista uhka- ja haavoittuvuusarviointia voisi hyödyntää myös ympäristömuutoksen ketjuuntuvien vaikutusten ja niistä syntyvien globaalien vaikutusketjujen seurantaan. Ennakointia olisi syytä tarkastella kokonaisvaltaisesti, pyrkimyksenä tunnistaa esimerkiksi hybridi- ja ympäristöuhkien keskinäisiä linkkejä ja yhteisvaikutuksia.

Entistä tärkeämpää on myös tunnistaa ympäristömuutoksen mahdollisia vaikutuksia puolustuskykyyn ja pyrkiä ehkäisemään niistä aiheutuvia haittoja. Informaatiovaikuttamisen

osalta tulee ottaa huomioon, että ilmastopolitiikkaan liittyviä olemassa olevia vastakkainasetteluja voidaan tavalla tai toisella pyrkiä hyödyntämään virheellisen tai haitallisen tiedon levittämisessä.

Ympäristön, ilmaston ja laajemmin kestävän kehityksen kysymyksien ratkaisussa kansainvälinen yhteistyö on avainasemassa. Siten selonteossa käsitellyt mahdollisuudet kansainvälisen ja EU-yhteistyön tiivistämiseen voivat olla hyödyksi myös ympäristöuhkien ehkäisyssä ja niihin varautumisessa. Esimerkiksi EU-tasolla tai Natossa tehty työ laajemman kriisinhallinnan ja siviilivarautumisen osalta voi hyödyttää laaja-alaisempaa varautumista myös Suomessa.

Kyky varautua samanaikaisiin kriiseihin on tärkeää myös henkisen kriisinkestävyyden kannalta. Selonteossa mainitut keinot henkisen kestävyyden tukemiseksi ovat siten aiheellisia myös ympäristöuhkien näkökulmasta. Erityisesti haavoittuvimmassa asemassa olevista henkilöistä huolehtimiseen on kiinnitettävä huomiota muun muassa ruoan, sähkön ja polttoaineen hintojen noustessa.

Selonteko tarjoaa selkeitä suuntaviivoja Suomen toimintaan muuttuneessa turvallisuustilanteessa. Niiden toteuttamisessa on pyrittävä kokonaisvaltaiseen tarkasteluun ja tilanneanalyysiin. Kestävyyden näkökulmasta ratkaisuissa on tärkeää hahmottaa lyhyen aikavälin edellyttämät toimet ja pitkän aikavälin tavoitteet, ja varmistaa etteivät nämä ole kohtuuttomasti ristiriidassa keskenään. Nykytilanteessa ei ole viisasta tehdä toimia, jotka ovat mukana siivittämässä pahempia kriisejä tulevaisuudessa. Joka tapauksessa tulevaisuudessa on pystyttävä yhä paremmin varautumaan tilanteeseen, jossa monta erilaista ja viheliäistä kriisiä on päällä yhtä aikaa.

Kunnioittavasti,

Emma Hakala
Vanhempi tutkija
Ulkopoliittinen instituutti
emma.hakala@fiia.fi
+358 50 464 9177